

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:45
sssjournal.com

pp.5291-5304
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 14/08/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 29/09/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 29.09.2019

YABANCI DEVLETLERİN VE AYRILIKÇI UNSURLARIN JÖN TÜRK HAREKETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

THE EFFECTS OF FOREIGN STATES AND SEPARATİST GROUPS ON THE YOUNG TURK MOVEMENT

Prof. Dr. Şükrü NİŞANCI

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3761-065X>

Arş. Gör. Adnan KARATAŞ

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2399-8013>

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1775>

Reference : Nişancı, Ş. & Karataş, A. (2019). “Yabancı Devletlerin ve Ayrılıkçı Unsurların Jön Türk Hareketi Üzerindeki Etkileri”, International Social Sciences Studies Journal, 5(45): 5291-5304.

ÖZ

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde, meşrutiyete dayalı bir yönetim oluşturmak ve anayasal düzeni sağlamak suretiyle devletin ayakta kalmasını hedefleyen Jön Türk hareketinin siyasi ve toplumsal açıdan birçok etkisi olmuştur. Bu hareket içerisinde yer alan siyasi aktörlerin faaliyetleri, hareketin desteklemiş olduğu girişimler ve hareketin düşünsel dayanakları birçok çalışmada araştırılmış ve tartışılmıştır. Ancak Osmanlı Devletinde yeni bir yönetim yapısının oluşturma hedefi taşıyan bu hareketin destekleyicileri ve kısırtıcıları da hareketin icra ettiği faaliyetler kadar önem taşımaktadır. Bundan dolayı Jön Türk hareketine destek veren ve Jön Türklerin eylemlerinden kendi nam ve hesapları açısından olumlu ve olumsuz yönlerde çıktılar elde eden kesimlerin belirlenmesi, bu hareketin faaliyetlerinin farklı bir açıdan değerlendirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmanın odak noktasını Jön Türk hareketinin doğuşu, gelişmesi ve ihtilalci bir harekete evrilme sürecinde bu harekete destek veren yabancı ülkelerin ve ayrılıkçı unsurların belirlenmesi oluşturmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devletinin son dönemlerinde meydana gelen önemli siyasi olaylar karşısında bu devletlerin ve ayrılıkçı unsurların vermiş oldukları tepkiler de (olumlu/olumsuz) değerlendirilmektedir. Böylelikle Jön Türk hareketi üyelerinin “devleti kurtarmak” amacıyla giriştikleri faaliyetlerin kimlerin çıkarlarına hizmet ettiği ya da kimlerin Jön Türklerin samimi ve iyi niyetli düşüncelerini ve faaliyetlerini kişisel emellerine kullandığı belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu çaba, Osmanlı Devletinin son dönemlerini farklı bir gözle yeniden okuma fırsatına da imkân sunabilir.

Anahtar Kelimeler: Jön Türkler, Meşrutiyet, 31 Mart Vakası, II. Abdülhamid

ABSTRACT

In the last period of the Ottoman Empire, the Young Turks movement, which aimed to maintain the state by establishing a constitutional order and constitutional order, had many political and social effects. The activities of the political actors involved in this movement, the initiatives supported by the movement and the intellectual foundations of the movement have been explored and discussed in many studies. However, the supporters and instigators of this movement, which aims to create a new administrative structure in the Ottoman Empire, are as important as the activities of the movement. For this reason, identifying those who support the Young Turk movement and who get positive and negative outcomes from the actions of the Young Turks in terms of their own accounts reveals the need to evaluate the activities of this movement from a different perspective.

The focus of the study is on the emergence and development of the Young Turk movement and the identification of the foreign countries and the separatist groups that support this movement in the process of developing a revolutionary

movement. In addition, the reactions (positive / negative) of these states and separatist groups in the last period of the Ottoman Empire are evaluated. In this way, it is tried to determine whether the members of the Young Turks movement serve the interests of the people or who use the intimate and well-meaning ideas and activities of the Young Turks. This effort may also allow an opportunity to re-read the last period of the Ottoman Empire.

Key Words: Young Turks, Constitutionalism, 31 March Case, II. Abdulhamid

1. GİRİŞ

Jön Türk hareketi, 19.yy'ın ortalarından sonra Osmanlı Devletinde meşruti bir devlet yönetimi yapısı kurmak ve anayasal bir düzeni sağlamak amacıyla yola çıkan ve Batılı ülkeleri örnek alan, dönemin bir kısım aydınlarının hareketi olarak işaretlenebilir. Bu hareket, Osmanlı Devletinin son dönemlerinde yaşanan önemli siyasal ve toplumsal olayları başlatan yada bunların katalizörü sayılabilecek bir formasyon meydana getirmiştir. Osmanlı Devletinin zihniyet dünyası ve kurumsal yapısında radikal değişikliklere neden olan bu hareketin, yaptığı girişimlerin arkasındaki sebepler ve sonuçlar, birçok alanda değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Osmanlı Devletin'in çöküş sürecinin hızlandığı bir dönemde ortaya çıkan bu hareket, kimi açılardan olumlu denebilecek gelişmelerin başlamasını da -mesela yeni bir siyasal sistem ve kültürün oluşması Jön Türk hareketinin bu eseridir- beraberinde getirmiştir. Jön Türklerin yapmış oldukları faaliyetler, Osmanlı Devletini çökmekten kurtarmak amacı taşmasına rağmen; siyasal sistemi işletenler nezdinde tam tersi bir algılamaya neden olarak kendileri ve Bâb-ı Âli arasında bir zıtlığa hatta amansız bir çekişmeye yol açmıştır.

Jön Türk hareketiyle ilgili olarak ulusal ve uluslararası birçok araştırma yapılmıştır. Ne var ki bu hareketin birçok yönünün bir sır perdesi altında kaldığı ve hala gizemin korumakta olduğu da bir gerçektir. Bundan dolayı Jön Türk hareketi muhakkak ki uzunca bir süre daha konunun meraklılarının ilgisini çekmeye devam edecektir. Jön Türkler'in siyasi görüşleri ve yapmış oldukları faaliyetlerle ilgili olarak birçok tarih çalışması bulunmaktadır. Bunların birçoğunda Jön Türkler ve eylemleri söz konusu dönemin dünya siyasi ortamından, özellikle yabancı ayrılıkçı unsurların ve bunların Osmanlı'daki uzantılarından bağımsız olarak değerlendirilmektedir. Hâlbuki söz konusu hareketin arka planının ve harekete yardımcı olanların belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Jön Türklerin girişmiş oldukları faaliyetlerde kendilerine destek olan ya da engel olmaya çalışanların belirlenmesi, son dönem Osmanlı siyasal yaşamının koordinatlarının anlaşılmasına farklı bir boyut kazandıracaktır.

2. JÖN TÜRK HAREKETİNDE YABANCI DEVLET VE AYRILIKÇI UNSURLARIN ETKİLERİ

Jön Türk hareketi üzerinde yabancı devletlerin, ayrılıkçı unsurların ve grupların etkisini tespit edebilmek amacıyla yapılan bu çalışmada, Jön Türklerin doğrudan kendilerinin icra ettikleri veya dolaylı yoldan müdahil oldukları olaylar değerlendirilmektedir. Bu ilişkiler ağının değerlendirilmesiyle bazı karanlık noktaların gün yüzüne çıkarılması ümit edilmektedir. Olayların faillerini ya da taraflarını deşifre çabası temelde “olay en sonunda kime ve neye yaradı” sorusundan hareketle yürütülmektedir.

Bu meyanda Jön Türk hareketinin doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olduğu çeşitli olayların incelenmesinde kronolojik bir sıra izlenerek; “neden”-“sonuç” ve etkilerin daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir. Söz konusu hareketinin doğuşu ve üyelerinin yurt dışına kaçıışı, bu kişilerin yurt dışında yaptığı faaliyetler ve yabancı devletlerle temasları, Sultan Abdülaziz'in yerine V. Murat'ın getirilmesi planları ve Abdülaziz'in hal'i sürecinde Jön Türkler üzerinde yabancı etkileri, II. Abdülhamid'in tahta çıkışında ve hal girişimlerinde Jön Türkler üzerinde yabancı etkileri, Jön Türk Kongrelerinin (1902 ve 1907) yapılmasında ve bunlardaki kararlarda yabancı etkileri, 31 Mart Olayına zemin hazırlanmasında ve olayın bastırılmasında Jön Türkler ve yabancı etkileri gibi olaylar bu çalışma kapsamında değerlendirilmektedir.

2.1. Yeni Osmanlı Hareketinin Doğuşu ve Üyelerinin Yurt Dışına Kaçıışı

Yeni Osmanlı hareketinin doğuşu ile ilgili farklı rivayetler olsa da bu konuda genellikle Ebuuziyya Tevfik'in “Yeni Osmanlılar Tarihi” adlı oldukça kapsamlı eserindeki fikirler esas alınmaktadır. Onun verdiği bilgilere göre Yeni Osmanlı hareketinin temeli; 1865 yılında bir piknik vesilesi ile buluşulan Belgrat Ormanı'nda yapılan bir toplantıda; Nuri Bey, Mehmet Bey, Reşat Bey, Refik Bey, Ayetullah Bey ve Namık Kemal Bey gibi imparatorluğun akıbeti konusunda endişeli olan genç bürokratlar tarafından, Avrupa ihtilalci örgütleri örnek alınarak atılmıştır (Ebuuziyya Tevfik, 1973: 77).

Ancak toplantıya katılan kişilerin kimler olduğu ve 1865'te yapılan bu toplantının günü konusunda kesin ve net bir bilgi yoktur. Toplantıda mutlak bir otoriteye sahip olan padişah(lık) yönetiminin ortadan kaldırılması ve bunun yerine meşrutiyete dayalı bir yapının kurulması ihtiyacı belirtilmiş, bunu yapabilmek

için gerekli tedbirlerin alınması ve gizli bir cemiyetin kurulması gerektiği üzerinde durulmuştur (Ebuzziya Tevfik, 1973: 77). Toplantıya katılanların birçoğunun dönemin Bâb-ı Âli Tercüme Odasında çalışan bürokratlar olduğu ve dolayısıyla Avrupa ülkelerinin hükümet yapıları ve siyasal sistemleri hakkında geniş bilgilerinin olduğu bilinmektedir (Mardin, Ş., 1996: 18-19). Dolayısıyla bu kişilerin modern okullarda ve yurt dışında eğitim almış bürokratik elitler olduğunu söylemek mümkündür (Nişancı, 2018: 22-23).

Bu toplantıya katılanlardan Ayetullah Bey'in, toplantıya İtalya'da kurulmuş Carbonari Cemiyeti ve Polonya'da kurulmuş bir takım gizli cemiyetlerle ilgili belgeler ve kitaplar getirdiği ve bunlardan hareketle cemiyetin tüzüğünün oluşturulduğu ifade edilmektedir (Ebuzziya Tevfik, 1973: 77). Cemiyetin tüzüğünün ilk başlarda bütünüyle Carbonari Cemiyeti'nin tüzüğünde yer alan esaslara göre düzenlenmesi karşın zaman içerisinde çeşitli değişimler yaşanmıştır (Tunaya, 2004: 64).

Cemiyetin adıyla ilgili olarak tam bir netlik olmamakla birlikte genel bir ad olarak bu isim kullanılmaktadır (Nişancı, 2018: 24). Cemiyetin 105 nolu üyesi Ebuzziya Tevfik kaleme aldığı "Yeni Osmanlılar Tarihi" adlı ansiklopedik eserinde cemiyetin kuruluş adı olarak açıkça "Yeni Osmanlı Cemiyeti" ifadesini anılarında kullanırken (Ebuzziya Tevfik, 1973); Namık Kemal cemiyetin ilk isminin "İttifak ve Hamiyet" olduğunu belirtmektedir. Başlangıçtaki orijinal isim ne olursa olsun, daha sonraları genel bir kabule mazhar olan ismin ön takısı olan "genç" tabiri üzerinde Ali Suavi ilginç bir değerlendirmede bulunmaktadır. Cemiyetin en harareti ihtilalci üyesi olarak öne çıkan Ali Suavi, "genç" kelimesinin seçilmesi ve benimsenmesinde; Osmanlı'nın "hasta adam" görülmesine bağlı olarak, cemiyetin Osmanlı'nın beka özlemine öne çıkarmak olduğunu öne sürmektedir (Mardin, Ş., 1996: 31).

Bu konuda daha az başvurulan bir kaynaktan ise imparatorluğun kaderi üzerinde derin etkiler bırakan bu cemiyetin, 11 yaşındayken eğitim amacıyla Fransa'ya gönderilen ve imparatorluğu geri döndüğünde henüz 22 yaşında olan Mehmet Emin Bey (Posta telgraf nazırı Ahmet Şükrü Paşa'nın oğlu) tarafından kurulduğu iddia edilmektedir (Kutay, 1975: 255).

Hücreler halinde örgütlenen bu yapıda her üyenin kendi hücrelerinin üyeleri ve başkanı dışındaki herhangi bir üyeyi tanıyamayacağı bir çalışma düzeni hedeflenmiştir. (Ebuzziya Tevfik, 1973: 78). Ancak örgütün varlığı ve gizliliği Cemiyet'in kurucu üyesi Ayetullah Bey'in, olup bitenleri babası Maarif Nazırı Suphi Paşa'ya açmasıyla kısa sürede deşifre olmuştur. Oğlunun başının belaya girmesinden endişelenen Suphi Paşa'nın ihbarıyla Bâb-ı Âli, Cemiyet'in varlığından haberdar olmuş ancak kendi varlığı açısından ciddi bir tehlike olarak görmediği bu oluşumu sıkı bir kontrol altında tutmak istemeyerek faaliyetlerini izlemekle yetinmiştir (Kutay, 1975: 259).

Bu süreçte örgüt faaliyetlerinde uluslararası boyut kazanacak gelişmeler de baş göstermiştir. Mustafa Fazıl Paşa vakasının konumuz açısından önemli bir yeri vardır. Paşa, Mısır'a Hidiv olabilmek için çeşitli girişimlerde bulunurken, onun ağabeyi ve mevcut Mısır Hidiv'i İsmail Paşa ise kendisinden sonra oğlunun bu göreve gelmesi için çaba gösteriyordu. İki arasındaki bu çekişme nihayetinde Mustafa Fazıl Paşa'nın Avrupa'ya sürgünü ile neticelenmiştir (Ahmed Lütfi, 1984: 1257). M. Fazıl Paşa sürgüne gönderilirken; Ali ve Fuat Paşa'lardan ve Sultan Abdülaziz'den intikam almak istiyordu. Tam bu sebepten dolayı Osmanlı yönetimiyle mücadele edebilmek için Paşa, Yeni Osmanlı Hareketi'ni kullanma düşüncesine kapılmış olmalıdır (Kocabaş, 1993: 83). M. Fazıl Paşa muhtemeldir ki bu emeline ulaşabilmek için Yeni Osmanlıları Paris'e davet etmiştir ve Cemiyet üyelerinin birçoğu bu davete icabet ederek Avrupa'ya gitmiştir (Kuran, 1945: 21-23). Yukarıda belirtildiği gibi M. Fazıl Paşa'nın meşrutiyet taraftarlığının samimi olmadığı ve bu hareketi şahsi menfaatleri için, Osmanlı Devletini dâhilden ve hariçten karıştırmak amacıyla kullandığı yönünde genel bir kanaat oluşmuştur (Ahmet Cevdet Paşa, 1980: 196-197).

Cemiyetin görünür hale gelmesi ve siyasal bir muhalefet odağı olarak ortaya çıkmasında 1867 yılında yurt dışından padişaha gönderilen oldukça bürokratik bir dil, saygılı ama satır aralarında tehditkâr çağrışım yapan ifadeler içeren bir mektuba gönderme yapılmaktadır. Cemiyet'in üyesi olan Ömer Naili Paşa'nın da bu konuda yardımcı olması ve mektubun kolaylıkla padişaha (Abdülaziz) ulaşması sağlanacaktı. Yapılan plana göre bu mektubu padişahın kabul etmesi ve Hırka-i Şerif üzerine yemin etmesi istenerek meşrutiyetin kolaylıkla ilan edilmesi hedeflenmiştir (Ebuzziya Tevfik, 1973: 82-83).

M. Fazıl Paşa'nın bizatihi kendisinin yazdığı konusunda pek çok kuşku bulunan, aslında Romen gazeteci Gregory Ganesko tarafından yazıldığı iddia edilen bu mektup (Berkes, 2002: 249-250); Fransızca olarak kaleme alınmış ve daha sonrasında Osmanlıcaya çevrilerek Fransız Jean Pietri'nin gazetesinde basılmıştır. Bu mektupta genel olarak padişahlık yönetimine son verilmesi ve İngiltere ve Fransa'da geçerli olan yönetim şeklinin bir benzerinin Osmanlı'da da uygulanması gerektiği padişahın dilenircesine isteniyordu (Kocabaş, 1993: 89-90).

Ancak bu mektup padişaha verilmeden önce Cemiyet faaliyetleri zaten mercək altına alınmıştı ve onun üyeleri birer ikişer tutuklanmaya başlanmıştı (Kocabaş, 1993: 82). Ülke içerisinde sürgünler ve tutuklanmalar ile bunalan örgüt üyeleri Avrupa'nın muhtelif ülkelerine kaçmak için çeşitli risk ve tehlikeleri göze almaktaydı. Her birinin kaçış öyküsü adeta bir roman konusu olacak kadar ilginçtir. Mesela Mehmet Emin Bey'in Musevi bir dilenci kılığında Fransız bandıralı bir gemi ile Fransa'ya kaçtığı rivayet edilmektedir (Kutay, 1975: 259; Kocabaş, 1993: 82).

Tüm bu firarların arkasında asıl yönlendirici ve finansör olarak Mustafa Fazıl'ın olduğu konusunda oldukça ikna edici iddialar bulunmaktadır. M. Fazıl Paşa'nın, Yeni Osmanlılara yönelik olarak tutuklamalardan ve sürgünlerden Cemiyet üyesi olan kendi adamları Azmi Bey ve Şakir Efendi'den aldığı bilgilerle haberdar olduğu ileri sürülmektedir (Ebuzziya Tefvik, 1973: 85). Mustafa Fazıl Paşa, müşaviri Yasef Sakakini (Mösyö Sakakini) ile Cemiyet üyelerine sürgün yerlerine gitmek yerine, Paris'e gelmeleri yönünde mektup göndermiş ve onun aracılığıyla para göndermiştir (Kuntay, 1946a: 316).

Yeni Osmanlı Cemiyeti'nin üyeleri M. Fazıl Paşa'nın daveti üzerine birer ikişer Avrupa'ya kaçmaya başlamışlardır. Cemiyet üyelerinin Avrupa'ya (bilhassa Fransa'ya) kaçışlarında yabancı devletlerin girişimlerinin olduğu bilinmektedir. Nitekim bunu cemiyet üyesi Ebuzziya Tefvik kendi yazılarında dile getirmiştir. Ebuzziya Tefvik (1973: 70). 1860'lı yıllarda Fransızca olarak İstanbul'da çıkarılan Courier d'Orient gazetesinin sahibi Jean Pietri'nin, Cemiyet üyelerine Avrupa'ya kaçması için yardım ettiğini hatta kendi yatak odasını dahi bu kişilerin kullanabilmesine imkân sağladığını söylemektedir. Ebuzziya Tefvik bu gazete binasından gizlice çıkıp kendi evine giderken; İngiltere büyükelçiliğinin baş tercümanı olan Mösyö Revelaki'den haber getiren Sarraf Karabet Ağa ile karşılaşmış ve Revelaki, Reşat ve Nuri Bey'lerin polis tarafından arandığını ve Fransa ya da İngiltere büyükelçiliklerine sığınması gerektiğini ona söylemiştir (Ebuzziya Tefvik, 1973: 86-87). Ertesi gün yeniden Gazetede toplanan Cemiyet üyeleri (Namık Kemal, Ziya Bey, Reşat Bey, Nuri Bey, Mehmet Bey) Jean Pietre'nin evinde üç gün süreyle gizlenmişlerdir (Ebuzziya Tefvik, 1973: 57). Bu süreçte M. Fazıl Paşa tarafından görevlendirilen Yasef Sakikini, Ziya Bey'e 20.000, Namık Kemal'e 10.000 ve ailelerine bırakılmak üzere 30.000 frank para vermiştir (Nişancı, 2018: 27).

Cemiyet üyelerinin gazete binasından alınıp gemiler vasıtasıyla Avrupa'ya kaçırılmasında Fransız büyükelçisi Bourree'nin yardımcı olduğu ifade edilmektedir. Fransız büyükelçi, hem M. Fazıl Paşa'dan hem de Jean Pietri'den talimat alarak bu kişilerin kaçmasına yardım etmiştir. Cemiyet üyeleri gazete binasından gemilere geçmeden önce Fransız büyükelçilik binasına giderek orada büyükelçi Bourree ile akşam yemeği yemişler ve daha sonrasında ise gecenin karanlığından faydalanarak Tophane İskelesinden bir sandal vasıtasıyla, bir Fransız gemisine intikal etmişlerdir (Ebuzziya Tefvik, 1973: 72). 1967 yılı mayıs ayında Fransa'ya götürülenlerden biri olan Ebuzziya Tefvik (1973: 98) kendilerine gemici kıyafetleri verildiğini ve Fransız gemicilerle karışık olarak Fraissiment gemisine bindirildiklerini nakletmektedir. Buna ilaveten Ebuzziya Tefvik (1973: 134), Fransa'ya götürülmelerinin yanı sıra bu ülkedeki faaliyetlerinde de Fransa Dışişleri Bakanlığında yardım gördüklerini ve tüm bunların III. Napolyon Hükümeti'nin bilgisi dâhilinde olduğunu ifade etmektedir.

Mithat Cemal Kuntay da Yeni Osmanlı Hareketi'nin üyelerinin yurtdışına kaçmalarında yabancı gemi ve büyükelçiliklerin rolüne vurgu yapmaktadır (Kuntay, 1946a: 524). Yeni Osmanlılar Fransa'ya gittiklerinde ülkenin önde gelen gazeteleri (La Liberte, Journal des Debats ve Siecle) Cemiyet üyesi bu kişilerden "Türklerin kurtarıcıları, ileri görüşlü kişiler" olarak övgüyle söz etmiş ve Fransa Hükümeti'nin bu kişilere muavenet (yardım) kollarını açtığını yazmıştır (Ebuzziya Tefvik, 1973: 134). Zaman zaman Cemiyet üyelerinin de yazılarını yayınlayan bu gazetelerin (Mardin, Ş., 1996) bu kişilere neden bu kadar medih ve övgüler yağdırdıkları ve Fransa Hükümeti'nin neden, Osmanlı'dan kendi ülkelerine kaçmak isteyenlere yardım konusunda bu kadar hevesli olduğu elbette ki kafalarda soru işareti bırakmaktadır. Nitekim bu sorunun cevabını, Fransa'nın Avrupa'da hâkim olma politikası yanı sıra Doğulu ülkelerde de bir lebensraum (yaşam alanı) oluşturma politikasında aramak gerekmektedir (Kocabaş, 1993: 87). Öyle ki, Cemal Kuntay (1946a: 524-525) Fransa'nın Şam Olayı'nda Osmanlı'nın iç işlerine karışmasında, Galatasaray Sultanisi'ni Fransız programlarla açtırmasında, Osmanlı aydınlarının Fransa'ya kaçırılmasında ve Fransa büyükelçisi Bourree'nin Fransa anayasasının bir benzerini Osmanlıda ilan ettirme isteklerinin/nedenlerinin arkasında hep aynı saikin yer aldığını öne sürmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Fransa, kendi emellerini gerçekleştirebilmek için Yeni Osmanlılar hareketinin müşevviki (teşvikçisi) ve mürevvici (propagandacısı) olmuştur.

Ancak Yeni Osmanlı Hareketi mensuplarının, Fransa'nın milliyetçilik ve meşruiyetçilik düşüncelerinin arkasındaki "Osmanlıyı parçalamak" düşüncesini görmezden gelmelerinde, belki de kendileri için

vazgeçilmez amaç olan meşrutiyete ne pahasına olursa olsun ulaşmak için her yolu mubah görme düşüncesi etkili olmuştur. Diğer bir deyişle Yeni Osmanlılar tek başlarına, “kutsal bir dava” olarak gördükleri meşrutiyet amacına ulaşamayacaklarının pekâlâ farkındaydılar, yabancı desteği onlar için bir seçim olmaktan ziyade bir zorunluluktan ibaretti. Bu yüzden çoğunlukla kendilerini, işbirliği halinde oldukları mihraklara çeşitli tavizler vermek gibi bir denklemin içinde buluyorlardı. Özellikle kendilerine ilk kez sonuna kadar kapılarını açan Fransa'nın onların gözündeki yeri emsalsizdi. Yeni Osmanlı Hareketi içerisinde Fransız hayranlığı, Cemiyet üyelerinin (Mehmet, Reşat ve Nuri Beyler) Fransız ordusuna katılarak Almanlara karşı gönüllü olarak savaşması derecesine kadar ileri gitmiştir (Petrosyan, 1974: 78).

2.2. Yeni Osmanlıların Yurt Dışındaki Faaliyetleri ve Yabancı Devletlerle Temasları

Avrupa devletlerinin Osmanlı üzerindeki emelleri ve o günün önemli bir siyasal aktörü durumundaki Mustafa Fazıl Paşa'nın şahsi istekleri aynı çizgide keşmişti. Avrupa'ya kaçan Cemiyet üyelerini, tıpkı Fransa hükümeti gibi kendi emelleri için kullanmak isteyen M. Fazıl Paşa, bu kişiler Fransa'ya geldiklerinde onlara kalacak yer temin etmiş ve onlara dönemin şartlarında oldukça dolgun sayılabilecek maaş bile (Ziya Bey'e 3000, Namık Kemal'e 2000, Rıfat Bey'e 2000, Ali Suavi'ye 1500, Reşat Bey'e 1000 ve Nuri Bey'e 1000 frank) bağlamıştır (Kuntay, 1946b: 43). M. Fazıl Paşa'nın bu ve benzeri teşebbüslerinde yabancı devletlerle olan ilişkileri ve özellikle Rusya ve İngiltere kaynaklı para desteği olduğu öne sürülmektedir (Tepedelenlioğlu, 1964: 127).

Yeni Osmanlıların Avrupa'da kaldıkları süreç içerisinde yapmış oldukları en önemli faaliyetin; gazeteler çıkararak ve bunları yabancı elçiler ve postalar vasıtasıyla Osmanlıya ulaştırarak; meşrutiyet propagandası yapmak olduğu anlaşılmaktadır. Ali Suavi, “Muhbir” isimli, Namık Kemal ve Ziya Bey ise “Hürriyet” isimli gazeteleri Osmanlı'da çıkarılmaları yasaklanmaları üzerine, Fransa'da yeniden yayınlamaya başlamışlardır (Mardin, Ş., 1996: 47). Her iki gazetede de farklı temalar işlenmiş olmasına karşın (Nişancı, 2018: 28) bunların çıkarılmasındaki asıl amacın Osmanlı İmparatorluğunu çökmekten kurtarmak için çareler aramak olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak meşrutiyetin kurulmasının Osmanlıyı asıl kurtaracak faktör olduğu düşünülmektedir.

M. Fazıl Paşa'nın Yeni Osmanlıları kullanarak emellerine ulaşamayacağını anladığı andan itibaren, onları Avrupa'da yüz üstü bırakarak; Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati sırasında affını istediği ve ayaklarına kapandığı ileri sürülmektedir (Mardin, Y., 1974: 236). Abdülaziz'le birlikte yurda dönen Fazıl Paşa Yeni Osmanlılara yaptığı para yardımını kesmiştir. Para yardımları kesilen Cemiyet üyeleri zor durumda kalmışlar ve kendilerine aşırı muhalif olan Sadrazam Ali Paşa'nın ölmesini fırsat bilerek; Bâb-ı Âli'den af talep ederek yurda dönmüşlerdir. 1871 yılında Cemiyet üyelerini birçoğu yurda dönmüş ve Sultan Abdülaziz tarafından çeşitli memurluklara atanarak pasifleştirilmeye çalışılmışlardır.

2.3. Abdülaziz'in Tahttan İndirilmesi Sürecinde Jön Türkler ve Yabancı Etkileri

Osmanlı Devletiyle mücadelelerinde; meşrutiyet arayışında olan Yeni Osmanlı hareketiyle dirsek teması içinde bulunmaları yabancı devletlerin oldukça işlerine yaramıştır. Nitekim Sultan Abdülaziz meşrutiyetin önündeki en büyük engel olarak görülüyor ve hatta Sultanın hal edilmesi (tahttan indirilmesini) dahi düşünülüyordu. Batılı devletlerin ve özellikle İngiltere'nin bu hal girişimini açıkça desteklediği bilinmektedir (Washburn, 1909: 101). Dönemin Seraskeri (Genelkurmay Başkanı) H. Avni Paşa ve etrafındakilerin Abdülaziz'i tahttan indirme girişiminde İngiltere'nin büyükelçisi Henry Elliot'un bizzat parmağının olduğu aşikârdır; öyle ki söz konusu şahıs bu durumu açıkça yazarak itiraf etmiştir (Tepedelenlioğlu, 1964: 365).

Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ndeki meşrutiyetçi fikirleri ve akımları desteklemesinin arkasında; imparatorluğu parçalama gibi menfi bir politikanın yanında, daha az rağbet gören, imparatorluğun bekasını sürdürme gibi olumlu bir saikin de etkili olduğu yönünde tezler vardır. Buna göre bu devletlerin Osmanlı Devleti'nde ciddi yekûn teşkil eden sermaye yatırımları vardır, Osmanlı ancak meşrutiyete geçerse devlet ayakta kalabilecek ve bu devletler işleyen sermayelerinin ve işletmelerinin de menfaatlerini koruyabilecektir (Kocabaş, 1993: 104). Osmanlı Devleti'ne borç veren bu devletler aynı zamanda ülke içerisinde bankacılık faaliyetlerinden askeri teçhizat sağlanmasına kadar birçok sektörde faaliyet gösteriyorlardı. Nitekim bu alanlardaki sermayenin korunması için kendi güdümlerinde hareket eden ve müdahil olabilecekleri bir yönetim şekli özlemine taşıyorlardı.

1870'li yıllarda Osmanlı Devleti'nde Yeni Osmanlı Hareketi iktidar elitlerinin bir kısmında da karşılık bulmuştur. Akla gelen ilk isim olan Mithat Paşa'dır. O, meşrutiyetin kurulmasını istiyordu ve bu arzunun sonucu olarak Yeni Osmanlılar gittikçe Paşa'ya daha çok bağlılık göstermeye ve onu “meşrutiyet

sadrizamı” olarak görmeye başlamışlardır (Kocabaş, 1993: 105). Kırım Savaşı’nda Rusya’nın isteklerine karşı Osmanlı Devleti için koruyucu politikalar geliştiren İngiltere Mithat Paşa’nın sempatisini kazanmıştır. Paşa, ülkeye meşrutiyetin getirilmesinde ve iç ve dış tehditlere karşı korunmasında İngiltere’nin desteğini almayı hedefliyordu. Bu sebepten ötürü Mithat Paşa, İngiltere’nin Osmanlı büyükelçisi Henry Elliot ile çeşitli müzakereler içerisine girmiştir. Mithat Paşa ve Elliot arasında gerçekleşen görüşmeler, Elliot’un, “Nineteenth Century” isimli dergide yayımlanan “İntihar mı Katl mı? Vakayı Sultan Aziz” başlıklı yazısında açıkça ifade edilmiştir (Elliot, 1888). Elliot bu yazısında Yeni Osmanlıların ve Mithat Paşa’nın meşrutiyeti kurmak yolunda hareket ettiklerini ve hükümetin yönetim şeklinin değişikliğinden başka bir çarelerinin kalmadığını söylemektedir. Elliot, Abdülaziz’in meşrutiyeti reddettiği için tahttan indirildiğini, Sultan V. Murad’ın meşrutiyet rejimini kurmaya taraftar olması karşılığında padişah yapıldığını İngiltere’ye rapor etmiştir (Elliot, 1888). Dolayısıyla Abdülaziz’in hal’inde başından sonuna kadar İngiltere’nin parmağının ve bilgisinin olduğu söylenebilir. Hatta Elliot bu yazılarında, tahttan indirme faaliyetine girenlerin asıl cesareti (maddi ve manevi) İngiltere’den aldıklarını da iddia etmektedir (Elliot, 1888).

Sultan Abdülaziz’in tahttan indirilmesinin öncesinde adeta bu hal’ girişimine ön hazırlık olarak “Talebe-i Ulum Mitingi” olarak isimlendirilen bir olay meydana gelmiştir. Bu olay sırasında sadrazamlık makamında bulunan Mahmut Nedim Paşa Ruslar’dan büyük destek sağlamıştır. Üstelik Rus büyükelçisi İgnatıyef tarafından kendisini yüklü miktarda para yardımı yapıldığı da kaydedilmektedir (Ebuzziya Tevfik, 1973). Ancak hal’ girişiminde bulunmak isteyenlerin İngilizlerden destek bekliyor olması ve İngiliz taraftarı olmaları, M. Nedim Paşa sadarete olduğu sürece bu girişimi yapamayacaklarını düşüncelerine yol açmıştır. Bundan dolayı arkasında Rus desteği olan M. Nedim Paşa’nın ve dolayısıyla İgnatıyef’in pasifize edilmesi ve hal’in önündeki engellerin kaldırılması amacıyla bu talebe eyleminin yapıldığı, Jön Türk hareketi içinde bulunanlar tarafından da itiraf edilmiştir (Ebuzziya Tevfik, 1973: 277).

Nitekim Sultanın tahttan indirilmesinin önünde ilk engel olarak hükümet görülmekte ve öncelikle bunun gerçekleştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktaydı (Kocabaş, 1993: 128). Mithat Paşa’nın bakanlıktan azl edilir edilmez talebeleri kışkırtıp sokağa dökmeye çalıştığı ve bu süreçte veliaht Murad’ın doktoru Kapolyon ve sarrafı Hristaki ile sürekli iletişim halinde olduğu bilinmektedir (Kocabaş, 1993). Yeni Osmanlı Hareketinin faal üyelerinden İsmail Kemal, Hasan Fehmi, Köse Raif, Rıfat Bey ve birçok paşa talebelerin başlatmış olduğu bu girişime destek olmuş ve olayın alevlenmesinde başrol oynamışlardır (Kuran, 1959: 97). Öyle ki Yeni Osmanlı Cemiyeti’nin aktif üyelerinden Ziya Paşa’nın, sarık takarak öğrencilerin arasında karıştığı nakledilmektedir (Ebuzziya Tevfik, 1973: 296). Yeni Osmanlı üyelerinin öğrencilere para dağıttıkları ve bu sayede mitinge katılımlarının sağlandığı öne sürülmektedir. Talebeye dağıtılan paranın kaynağı olarak kimi kaynakta V. Murad gösterilirken, kimi kaynakta ise doğrudan İngiltere’nin desteği olduğu belirtilmektedir (Kocabaş, 1993). Bu süreçte Rus büyükelçi General İgnatıyef ise M. Nedim Paşa’ya söz konusu isyan niteliğindeki bu talebe kalkışmasına karşı müdahale edilmesini tavsiye ediyor ve gerekirse 30 bin Rus askerinin yardıma geleceğini bildirerek; hal’ girişiminde bulunanlara ve dolaylı olarak İngiltere’ye gözdağı vermeye çalışıyordu (Mithat, 1946). Bu olayın neticesinde Sultan Abdülaziz sadrazamlığa Mehmet Rüşti Paşa’yı ve Seraskerliğe Hüseyin Avni Paşa’yı getirmiştir. Böylelikle hal’ciler hedeflerine bir adım daha yaklaşmışlardır.

Abdülaziz’i tahttan indirmek ve yerine V. Murad’ın geçirip meşrutiyetin ilan edilmesi çabalarında, Yeni Osmanlıların faaliyetleri ve bunların arka planındaki yabancı devletlerin yardımları çok daha görünür hale gelmiş ve pervasızlık düzeyine yükselmiştir. Abdülaziz’in yerine geçirilmesi planlanan V. Murad’ın meşrutiyete tarafgirlik göstermesinin altyapısı Yeni Osmanlı Cemiyeti marifetiyle pişirilip kotarılmıştır. Cemiyet üyelerinden Namık Kemal, V. Murad’ın oğlu Selahattin Efendinin öğretmenini olarak saray mürebbiliğine memur yapılmış ve böylelikle V. Murad’a “hürriyet” ve “milliyet” fikirleri aşılanmıştır (Bolayır, 1998: 46-47). Namık Kemal ile birlikte Ziya Bey de V. Murad’ın meşrutiyet fikirleriyle beslenmesi için çaba göstermiş; üstelik masonluk düşüncesini de V. Murad’a aşlamaya çalışmıştır (Apak, 1958: 25). V. Murad ile Yeni Osmanlıların sıklıkla ve kolaylıkla görüşebilmesi, Abdülaziz’i rahatsız etmiş ve veliaht Murad’ı sıkı denetim altına almıştır. Böylelikle padişah adayı V. Murad’ın yeni Osmanlılar ile iletişimi büyük ölçüde kesilmiştir (Kocabaş, 1993: 110). Bu süreçte V. Murad ile Cemiyet arasındaki gizli ve sınırlı ilişkiler Dr. Kapolyon vasıtasıyla devam ettirilebilmiştir (Ziya Şakir, 1943a: 38-39).

Yeni Osmanlıların Velihaht Murad’a ilgilendikleri sıralarda İngiltere de Murad ile yakın temas ve işbirliği arayışı içindeydi. Hatta İngiltere Kraliçesi’nin Abdülaziz’in Avrupa seyahatinde yanında bulunan V. Murad’a damatlık bile teklif ettiği öne sürülmüştür (Mardin, Y., 1974: 236). V. Murad gözetim altında tutulduğu süreçte İngiliz Velihaht Prens Edward tarafından gönderilen bir mektup ile masonluğa davet

edilmiştir (Kocabaş, 1993: 110). Bu mektubu memnuniyetle karşıladığı öne sürülen V. Murad'a mektup geldikten birkaç gün sonra Beşiktaş Sarayı'nda Kleanti İskalyeri, Giritli Doktor Minos Volonaki, Dr. Yanis Aşamelos, Bursalı Epaminonda gibi isimlerden oluşan bir heyet tarafından masonluk payesi verilmiş ve kendisine mason cübbesi giydirilmiştir (Ziya Şakir, 1943a: 57). V. Murad'ın, Yeni Osmanlı Hareketi'nin lider kadrosunu teşkil eden Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi, Mithat Paşa gibi kişilerle aynı mason locasına kayıtlı olması bir tesadüf olmaktan çıkıp, kökü çok daha derinlere giden bir ilişkiye işaret eder (Apak, 1958: 24-25).

Meşrutiyeti kabul etmeyeceği düşünülen Abdülaziz'in tahtan indirilmesi fikri, bürokratik yapı içerisinde, H. Avni Paşa ve Mithat Paşalar liderliğinde yürütülmekteydi. Özellikle H. Avni Paşanın maddi ve manevi olarak destek bulabilmek amacıyla Avrupa devletlerinde destek aldığı öne sürülmektedir. Bu duruma Sultan II. Abdülhamid hatıralarında not düşerek; H. Avni Paşa'nın yabancı devletlerden para yardımı aldığını ifade etmiştir (Bozdağ, 1985: 35).

2.4. Abdülhamid'in Tahta Çıkışında ve Tahtan İndirilmesi Girişimlerinde Jön Türkler ve Yabancı Etkileri

Sultan V. Murad'ın tahta çıkışından kısa bir süre sonra, şuur bozukluğu tüm kesimler ve yabancı devletler tarafından öğrenilmiştir. O günlerde bir Fransız gazeteci ve dönemin Rusya elçisi İgnatiyef, Padişah'ın "deli, mecnun" olduğunu dile getirmişlerdir (Hüseyin Hıfzı, 1910: 16). Sultan'ın sağlığına kavuşması, kendi çıkarlarını korumak isteyen başta İngiltere olmak üzere pek çok Avrupa devleti yönetici elitlerinin merakını mucip olmuştur. O kadar ki Sultan'ın iyileşmesi için İngiliz elçisi H. Elliot'un tavsiyeleri üzerine Avrupa'dan doktorlar getirilmesi gündeme gelmiştir (Uzunçarşılı, 1946: 396), lakin Sultan'ın kısa sürede iyileşmesinden ümit kesildiği için Velihaht Abdülhamid'in tahta çıkarılması fikri zihinleri işgal etmeye başlamıştır. Sultan'ın hal' edilmesiyle ilgili Rüşdü Paşa'nın İngiliz elçi Elliot ile görüştüğü ve hatta ondan tavsiyeler aldığı öne sürülmektedir (Elliot, 1888: 38-39). Bu süreçte Abdülhamid'in tahta çıkabilmek için H. Elliot ile pazarlık içerisine girdiği ve İngiltere hükümetinin desteğini almak için İngiltere'nin telkinleri üzerine hareket edeceği sözünü de verdiği iddia edilmektedir (Haslip, 1964: 95-96). Bu süreçte Yeni Osmanlıların da Meşrutiyeti ilan etmek karşılığında Abdülhamid'le anlaşmaları bilinmektedir (Ebuzziya Tefvik, 1973: 309).

Abdülhamid, Mithat Paşa ve Rüşdü Paşa ile görüşerek meşrutiyeti kendisinin de istediğini ve devletin geleceği için gerekli olduğunu onlara şifahen ifade etmiştir (Ziya Şakir, 1943b: 288). Ne var ki Mithat Paşa meşrutiyet konusunda Abdülhamid'e derin bir güvensizlik beslemekteydi; diğer taht adaylarına göre onu kerhen desteklemek durumunda kalmıştı (Ziya Şakir, 1943b: 288). Son dönem Osmanlı tarihinin çokça tartışılan ismi Mithat Paşa için tam da bu noktada bir parantez açmak gerekirse, Mithat Paşanın II. Abdülhamid konusundaki çekincesinin meşrutiyet sevdasından kaynaklanmadığı dolayısıyla bu antipatinin onun kendi şahsı hırslarıyla ilgili olduğunu ileri süren tezler öne sürülmektedir. Mesela Yılmaz Öztuna, Mithat Paşa'nın despot biri olduğunu, meşrutiyeti kullanarak ömür boyu iktidarda kalmayı hedeflediğini iddia etmektedir. Ayrıca Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi fikrinin aslında Yeni Osmanlı Hareketi'nin isteği olduğu, Paşa'nın bu fikirleri kullanarak iktidarını korumak istediğini öne sürmektedir (Öztuna, 2007: 244).

Sultan II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra Mithat Paşa'yı sadrazam yaparken; Sarayda Yeni Osmanlıların önemli isimlerinden oluşan bir "Tercüme Heyeti" kurarak bir yönüyle onları taltif ederken diğer yandan onları kontrolü altında tutmak istemiştir (Ebuzziya Tefvik, 1973: 312). Ancak meşrutiyetin ilanını takiben Anayasal yetkilerine dayanarak Abdülhamid Yeni Osmanlıları birer ikişer İstanbul'dan uzaklaştırma politikası gütmüştür. Namık Kemal Midilli'ye gönderilmiş, Ali Suavi Mekteb-i Sultani müdürlüğüne getirilmiş, Nuri Bey Akka'ya (Günümüzde İsrail'dedir), Reşit Bey Bilecik'e gönderilmiş, hakikat-i halde sürülmüşlerdir (Ebuzziya Tefvik, 1973: 330-331). Mithat Paşa ise önce yurt dışına gönderilmiş, sonrasında ise yine aynı mantık gereğince Suriye valiliğine atanmıştır. Mithat Paşa'nın Suriye valisi iken İngiliz elçisi Lord Layard ile görüşmeleri, Abdülhamid'in şüphesini çekmiştir (Haslip, 1964: 173). İzmir'e Vali olarak atanan ve bunun gerçek sebebini anlayan Paşa tutuklanacağını hissedince İzmir'deki Fransız konsolosluğuna sığınmıştır (Kocabaş, 1993: 163).

Yeni Osmanlılar, İngilizler ve masonların desteklemiş olduğu V. Murad'ın hal edilip Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla ona karşı daha şüpheli yaklaşımlar geliştirirken, Abdülhamid de İngilizler ve kendileriyle sürekli dirsek teması içinde olan meşrutiyetin bayraktarlığını yapan Yeni Osmanlı camiasına karşı şüpheli bakmıştır. Bu karşılıklı şüphe çok geçmeden yerini düşmanlığa bırakmıştır. II. Abdülhamid'in Mithat Paşa ve Yeni Osmanlılara karşı girişmiş olduğu fesih faaliyetleri, İngilizlerin, Yeni Osmanlıların ve masonların

Abdülhamid düşmanlığını katmerleştirmiştir. II. Abdülhamid'i tahttan indirip iyileştiği öne sürülen V. Murad'ı yeniden tahta çıkarmak için girişilen teşebbüsler bu düşmanlığın bir eseridir.

II. Abdülhamid'e karşı girişilen ilk hal' girişimi, Yeni Osmanlı hareketi içinde yer alan ve Avrupa'ya kaçtıktan dokuz yıl sonra geri dönen Ali Suavi'nin başını çektiği 1878 tarihli "Çırağan Vak'ası"dır (Kuntay, 1946b: 99). Bu vak'anın tertipçisi ve baş aktörü Ali Suavi Avrupa'dan döndükten sonra sultanın müşavirliğinde çalışmış ve daha sonrasında diğer Yeni Osmanlıların sürgün gibi farklı yerlere atandıkları dönemde, "Mekteb-i Sultani" müdürlüğüne getirilmiştir. Sıkı denetim ve gözetim manasına gelen bu atama sonrası Ali Suavi'nin Abdülhamid'e can düşmanı kesildiği söylenmektedir (Kuntay, 1946b: 99). II. Abdülhamid'in tahta çıkışını kabullenemeyen bir diğer kişi olan V. Murad'ın annesi Sevkefza Sultan, V. Murad'ın iyileştiği söylentilerini ortaya atınca bu durum Ali Suavi'nin kullanabileceği bir argümana dönüşmüştür. Ali Suavi'nin böyle bir kalkışmaya girişmesinin arkasında sadece kişisel düşüncelerinin olduğunu düşünmek doğru değildir. Nitekim Abdülhamid'in o dönem İngilizlerin ve Rusların işlerine gelemeyen politikalar benimsemesi ve tavizler vermemesi, bu iki devletin "Çırağan Olayı"nda parmağının olduğuna işaret etmektedir (Kocabaş, 1993: 173-174).

İngiliz hayranı olduğu herkesçe malum olan ve de İngiliz bir kadınla evli olan Ali Suavi'nin (Kuntay, 1946b: 19) İngiltere makamlarıyla sıklıkla mektuplaştığı bilinmektedir (Karal, 1998: 501). Bu mektupların birinde V. Murad'ın İngiliz gemisiyle Londra'ya kaçırılmasının planlandığı öne sürülmektedir (Karal, 1998: 501). V. Murad'ın saraydan nereye (İngiltere mi Rusya mı?) ve nasıl kaçırılacağıyla ilgili muhtelif iddialar olmakla birlikte (Uzunçarşılı, 1946); bu girişimin asıl hedefinin V. Murad'ı tahta yeniden çıkarmak olduğu söylenebilir.

Kendisinin de bir mason olduğu düşünülen Ali Suavi, İngiltere ilişkilerini pekiştirme çabaları içindeyken V. Murad'ın annesi de hem Ali Suavi ile hem de İngiliz büyükelçi Layard ile görüşerek, İngiltere'nin desteğini sağlamaya çalışıyordu (Haslip, 1964: 132-134). Nitekim II. Abdülhamid de bu girişimin Ali Suavi'nin kendi girişiminden ziyade; sürgüne gönderilirken Abdülhamid'i tehdit eden Mithat Paşa'nın telkinleri ve yabancı devletlerin (özellikle Rusların) para yardımı ile yapıldığını ifade etmiştir (Haslip, 1964: 153). Abdülhamid'in hatıralarında da "Çırağan vak'ası"nın yaşandığı yerde İngiliz büyükelçiliğinin tercümanı Sandison'un bulunduğu ifade edilmektedir (Bozdağ, 1985). Ancak bu olaydaki İngiliz parmağı tam olarak anlaşılammıştır. Nitekim Ali Suavi'nin İngiliz asıllı eşi onun öldürülmesinden sonra tüm mektupları ve evrakları yakarak İngiltere'ye kaçırmıştır (Öztuna, 2007: 365-366).

Sultan II. Abdülhamid'i tahtan indirme girişimleri 1889 yılında Askeri Tıbbiye öğrencilerinden İbrahim Temo, İshak Sükûti, Abdullah Cevdet ve Mehmet Reşit tarafından kurulan daha sonra İttihat ve Terakki olarak bilinen "İttihat-i Osmani" isimli Jön Türk Cemiyeti tarafından yeniden gündeme alınacaktı (Petrosyan, 1974: 174). Bu noktada mason ilişkilerin devamlılığından söz etmek mümkündür. Cemiyet'in fikir babalarından biri olan İbrahim Temo, Karborani Cemiyeti'ni yakından tanıma fırsatı bulmuş ve mason locasına kayıt olmuş bir kişidir (Tepedelenlioğlu, 1964: 50). 1896 yılında bir Bâb-ı Âli baskını ile yapılması planlanan bir darbe sonrasında hesaplar düzgün işlerse, Sultan Abdülhamid tahttan indirilecek ve yerine sağlıklı ise V. Murad, bu da mümkün değilse Veliaht Reşat Efendi geçirilecekti. Fakat planının ifşa olması ile darbe yapılmamış ve onu planlayanlar memleketin muhtelif yerlerine sürülmüştür (Ramsaur, 1972: 51). Bu darbe girişiminin arkasında İngilizlerin olduğunu gösteren en oneli kanıt 1896 yılında İngiliz ajanı Arminius Vambery tarafından yazılan bir mektuptur; bu mektupta İngiltere'nin Ortadoğu'daki hedeflerine ulaşabilmesi için Jön Türkleri desteklemesi gerektiğini yazılmaktadır (Öke, 1991: 103). Ayrıca bu mektupta Jön Türk Hareketi'ni canlandırmak için dışişleri bakanlığının gerekli tedbirleri alması lüzumu da vurgulanmaktadır (Öke, 1991: 103).

20. yy başlarında Osmanlı Devleti ile devleti parçalamak isteyen büyük devletler ve ayrılıkçı unsurların aralarındaki ilişkinin keskinleştiği görülmektedir. Abdülhamid yabancı devletlere karşı denge politikaları yürütmeye çalışmaktaydı. Abdülhamid'in İngilizlerin tüm faaliyetlerine şüphe ile yaklaşması, mesela demiryolu işletmeciliği ve yapım ihaleleri konusunda Almanlardan yana tercih kullanması, İngiliz yönetici elitleri rahatsız etmiştir. Bu olaydan sonra İngiltere Abdülhamid'e alternatif iktidar olarak gördüğü Jön Türklere destek verme çabalarını daha da yoğunlaştırmıştır (Kocabaş, 1993: 193-194). Fransa ve İtalya'nın da aynı nedenler dolayısıyla II. Abdülhamid'in politikalarını kendi çıkarları açısından zararlı gördüğü için Jön Türkler ile olan saflarını sıklaştırdıkları da bir gerçektir (Rohde, 1932: 41; Kocabaş, 1993: 194). Özellikle Trablusgarp, sömürgecilik faaliyetlerine geç başlayan İtalya için bulunmaz bir yerdi. Burayı II. Abdülhamid'in politikaları karşısında elde edemeyeceğini düşündüğü için İtalyanlar Jön Türklere yakınlaşmaya ve onlara destek vermeye başlamışlardır (Ulubelen, 1982: 37). Türklerin Avrupa'daki kadim müttefiki olarak görülen Almanlar da Abdülhamid'in şüpheli tavrından dolayı ona karşı cephe almaya ve

Jön Türkleri desteklemeye başlamışlardır (Öke, 1991: 109). Bu çerçevede de hem İngiltere'nin hem de Almanya'nın mason locaları kanalıyla Jön Türkleri kullandıkları öne sürülmekte; Jön Türklerin Selanik teşkilatının Almanlar, Manastır teşkilatının ise İngilizler tarafından ele geçirildiği ve yönlendirildiği kaydedilmektedir (Bozdağ, 1985: 75-76).

II. Abdülhamid uyguladığı denge politikası sayesinde birçok devlet ile ilişkiler karşılıklı olarak düzenlemeyi kafasında kuruyor böylece imparatorluğu yaşatmaya çalışıyordu. II. Abdülhamid'in Bağdat Demiryolu imtiyazını Almanlara vermiş olması her iki devleti yakınlaştırmış olsa bile II. Abdülhamid'in Almanların isteklerine temkinli yaklaşması, II. Abdülhamid'e karşı Almanların soğumasına yol açmıştır. Özellikle Almanların Bağdat Demiryolu imtiyazından faydalanarak, Pan-germenist emeller doğrultusunda demiryolunun her iki tarafına Alman göçmenleri yerleştirmek istemesine Padişah'ın şiddetle karşı çıkması, Almanların II. Abdülhamid'e tavır almasına yol açmıştır (Tahsin Paşa, 1931: 86). Diğer taraftan Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1898 yılında Osmanlı'ya yapmış olduğu ikinci ziyaretinde, II. Abdülhamid'e yapmış olduğu ittifak teklifine karşı olumsuz yanıt alması, Almanları Padişah'a karşı büsbütün soğutmuş; Almanlar kendi emelleri doğrultusunda Padişah'ı istedikleri gibi kullanamayacaklarını anlamışlardır. Böylelikle Almanlar alternatif bir iktidar olarak gördükleri Jön Türk hareketine yakınlaşmıştır (Kocabaş, 1991: 132-133). Bu süreçte kendilerine destek arayan Jön Türkler de Almanların desteğini almak için harekete geçmişlerdir. Jön Türkler'in Cenevre'de bulunan bir kısım üyeleri 28 Nisan 1898 tarihinde II. Wilhelm'e müracaat ederek II. Abdülhamid'in tahtan indirilip yerine V. Murad'ın yeniden geçirilmesi noktasında destek talep etmişlerdir (Ortaylı, 1983: 56-57).

İtalya'nın Trablusgarp ve Arnavutluk üzerinde yayılmacı emeller taşıması II. Abdülhamid'e karşı olumsuz bir tavrın ortaya çıkmasına yol açmıştır. II. Abdülhamid İtalyanların bu emellerine mani olabilmek için uyanık davranmış ve onların isteklerine yüz vermemiştir (Kuran, 1959: 544). II. Abdülhamid'in hatıralarında da yazdığı üzere İtalyanlar Trablusgarp, Bingazi, İzmir, İskenderun ve Antalya bölgelerinde çeşitli emeller gütmekteydi (Tahsin Paşa, 1931: 277). II. Abdülhamid bu bölgeler için gerekli tedbirleri önceden alıyor ve oldukça uyanık davranarak, İtalyanların yayılmacı emellerini engellemeye çalışıyordu. Nitekim Yıldız Sarayı'nda gerçekleşen yazışmaların büyük çoğunluğu Abdülhamid'in Roma Büyükelçisi ve Trablusgarp valisi arasında yaptığı yazışmalardan oluşuyordu. İtalyanlar bu emellerini gerçekleştirebilmek için diğer devletler gibi Osmanlıdaki Meşrutiyetçiliği ve Jön Türk hareketini bir alet olarak kullanmaya başlamışlardır (Kocabaş, 1991: 136).

İtalyanların bu harekete olan desteği mason locaları vasıtasıyla olmuştur. Nitekim Abdülhamid kendi hatıralarında Jön Türk Hareketi içinde yer alan Dr. Abdullah Cevdet, Dr. İshak Sukuti, Dr. Bahattin Şakir, Dr. Nazım ve İbrahim Temo'nun İtalyan Mason localarına kayıtlı oldukları ve geçimlerini bu localar sayesinde sağladıkları hatta onların İstanbul'daki ailelerine para yolladıklarını yazmaktadır (Bozdağ, 1985: 63). Jön Türk Hareketi içinde yer alan İsmail Hakkı da kaynağını tam olarak açıklamamakla birlikte Mısır'dayken büyük para yardımları aldıklarını ve hatta Mısır Hidivi'nin dahi para yardımı yaptığını belirtmektedir (Kocabaş, 1991: 137).

Avrupalı devletlerin yanı sıra Osmanlı Devleti içerisindeki Hristiyan azınlıkların, Ermeni, Rum, Bulgar ve Sırp komitacıların Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü bozmaya yönelik faaliyetleri II. Abdülhamid tarafından engellenmiştir. II. Abdülhamid ülke yönetiminde kaldığı sürece amaçlarına ulaşamayacaklarını anlayan bu ayrılıkçı unsurlar Jön Türk Hareketi'ne yanaşmaya başlamışlardır (Karpas, 2010: 19). Bu arada Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurmak isteyen Siyonistler, II. Abdülhamid'e böyle bir teklifi "Dünya Siyonist Teşkilatı" başkanı Theodor Herz aracılığıyla götürmüştür. Fakat Sultan II. Abdülhamid "Vatan toprağının kanla alındığını ve millete ait olduğunu, vatanın satılamayacağını" söylemiştir (Herzl, 1962: 344-345). Theodor Herzl Abdülhamid'in vermiş olduğu bu cevap karşısında; sürgün edilen prenslere ve iktidar alternatifi olarak gördüğü Jön Türklere yakınlaşılması gerektiğini dile getirmiştir (Herzl, 1962: 378-379).

2.5. 1902 ve 1907 Jön Türk Kongreleri ve Yabancı Etkileri

Yeni Osmanlı Hareketi'nin devamı sayılan ve 1890'lı yıllardan sonra Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet mücadelesi veren Jön Türkler, Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesi ve meclisin yeniden faaliyete başlaması için mücadele veriyorlardı. Ancak Jön Türklerin meşrutiyet çabaları, Batılı ülkeler için yeniden bir fırsata dönüşmüştür. Batılı ülkeler için muhtemeldir ki ne Osmanlıda meşrutiyetin sağlanması ne de demokrasinin yerleşmesi önemliydi. Onlar daha önceki devrimci Yeni Osmanlı Hareketi gibi, onların devamı niteliğindeki Jön- Türk Hareketine de bir araç olarak bakıyorlardı. Onlar için asıl amaç, Osmanlı Devleti topraklarını sömürge haline getirmekten başka bir şey değildi.

Jön Türkler'in 1902 yılında Fransa'da yapmış oldukları I. Jön Türk Kongresi, Batılı devletlerle olan işbirliği açısından önemli doneler taşımaktadır. Kongreye Türk, Arap, Rum, Kürt, Ermeni, Arnavut, Çerkez vb. birçok etnik grubun katıldığı bilinmektedir (Nişancı, 2018: 75). Toplantıya katılanlar arasında Jön Türk Hareketi'ne destek verir gibi gözüken, fakat Rusya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Balkan devletlerinin ajanı olan kişilerin olması son derece manidardır (Öztuna, 1978: 175). Kongreye katılan Ermeniler, yabancı devletlerin müdahale etmesiyle Osmanlı Devleti'nde meşrutiyetin kurulması gerektiği yönündeki görüşlerin hararetli savunucu kesilmişlerdir (Kuran, 1945: 191-192).

Meşrutiyetin yalnızca bu şekilde sağlanabileceğini düşünmelerinin yanı sıra 93 Harbi'nden sonra imzalanan Berlin Antlaşması'nın ancak bu şekilde uygulanabileceğini savunuyorlardı (Kuran, 1945: 151-152). Ermeniler kendi çıkarlarını koruyan bu anlaşmayı meşrutiyetle ilişkilendirerek ve bu konuda yabancı devlet müdahalesini isteyerek asıl amaçlarının meşrutiyet savunusu olmadığını göstermişlerdir. II. Abdülhamid, Jön Türklerin Ermeniler gibi ayrılıkçı unsurlarla işbirliği yapmalarına bir anlam verememekte, daha doğrusu bunu içinde sindirememekte bu yüzden de Batılı devletlerin tahrikine kapılan Ermenilerle, Jön Türkler'in işbirliği yapmasına ateş püskürmekteydi (Bozdağ, 1985: 59). Jön Türklerin hem vatani parçalanmaktan kurtarmaya çalışmaları, hem de vatani parçalamak isteyen yerli unsurlarla (Ermeniler) işbirliği yapması oldukça tezat bir durum meydana getiriyordu (Bozdağ, 1985: 59).

1902 Jön Türk Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda 1903 yılında askeri bir ihtilal yapılması fikri ortaya çıkmıştır. İsmail Kemal Bey, Prens Sabahattin ve Fazlı Bey bu girişimi yöneteceklerdi (Kocabaş, 1993: 203). İhtilali gerçekleştirebilmek için Trablusgarp valisi Müşir Recep Paşa'nın ordusunun kullanılması için Prens Sabahattin ve Fazlı Paşa harekete geçmişlerdi. "Malta Projesi" olarak adlandırılan bu girişimle; askerlerin yabancı gemilerle İstanbul'a götürülmesi ve burada gönüllülerinde katılmasıyla Yıldız Sarayı'na baskın yapılacağı ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilerek meşrutiyetin ilan edileceği planlanmıştır (Kuran, 1945: 156).

İhtilal için asker kaynağı böylelikle halledildikten sonra gemi ve para yardımı için İsmail Kemal Bey İngiltere'ye Fazlı Bey ise Yunanistan'a gitmişlerdir. Fazlı Bey'in girişimleriyle Yunanistan üç gemisiyle ihtilaleci askerleri taşıma desteğinde bulunmuştur (Kocabaş, 1993: 204). Başka kaynaklarda ise Yunan gemilerinin değil, İngiliz gemilerinin askerleri taşıdığı iddiasına da yer verilmektedir (Bayur, 1983: 300). Para yardımı almak için İngiltere'ye giden İsmail Kemal Bey ise İngiliz Dışişleri Bakanı müsteşarı Lord Sanderson ile görüşmüş ve Bakan Lord Landsdowne'nin yardım talebine destek vereceğini şüpheli bir dille bildirmiştir (Ramsaur, 1972: 95). Lord Sanderson ayrıca İsmail Kemal'in Mısır'da Lord Cromer ile görüşmesini ve durumdan onu da haberdar etmesini istemiştir. Lord Cromer bu ihtilal girişiminden oldukça memnun olduğunu ve bu ihtilalin İngiltere'nin asıl meselesi olduğunu söylemiştir (Kocabaş, 1993: 206). Müşir Recep Paşa'nın daha sonrasında korktuğu ya da Jön Türklerin meşrutiyetten ziyade ayrılıkçı isteklerinin de olduğunu anlaması üzerine ihtilalden vazgeçmesi yüzünden bu ihtilal girişimi başarılı olamamıştır (Kuran, 1945).

Jön Türkler ile ayrılıkçı unsurların ilişkileri 1907 yılında yapılan ikinci Jön Türk kongresinde daha aşikâr hale gelmiştir. Ermeniler ve kendi devletlerini kurmak isteyen Siyonistler Abdülhamid'i ortadan kaldırıp onun yerine Jön Türkleri getirmekten başka bir yol bulamamışlardı (Kocabaş, 1993: 217). Ermeniler, Yahudiler, Araplar ve Makedonların bu kongreye katılmalarındaki asıl amaçlarının meşrutiyet olmadığı, kendi devletlerini kurma yönünde meşrutiyeti araçsallaştırdıkları anlaşılmaktadır (Ramsaur, 1972: 144-145). Kongrede alınan kararların gizli kalması yönünde bir tutum sergilenmesi kongrede çok ciddi kararlar alındığını ve yakın zamanda önemli olayların cereyan edeceğine işaret etmektedir (Ramsaur, 1972: 148-150). Kısaca söz konusu bu kongrede; II. Abdülhamid'in hal' edilmesi, halkın ayaklandırılması ve ordunun ihtilal için hazırlanması gerektiği yönünde kararlarının alındığı öne sürülmektedir (Bayur, 1983: 399-400).

2.6. 1908 Jön Türk İhtilali ve Meşrutiyetin İlanının Yabancı Devletlerdeki Yankısı

İhtilal hazırlıkları için Talat Paşa ve Yahudi asıllı Emanuel Karasso'nun İstanbul'a geldiği ve burada E. Karasso'nun masonlarla işbirliğine geçtiği ve hazırlıklar yaptığı öne sürülmektedir (Tahsin Paşa, 1931: 242). İstanbul'a gelen bu kişilerden şüphelenildiği için takibata alınmışlar ve Kabasakal Mehmet Paşa tarafından E. Karasso sorguya alınmıştır. O, sorgusunda sadece mason localarını ziyaret için geldiğini belirtmiştir. Talat Paşa ve E. Karasso İstanbul'da üç gün geçirdikten sonra Selanik'e geri dönmüşlerdir (Karabekir, 2011).

Meşrutiyeti baskı altında ve zorunlu olarak ilan etmek durumunda kalan II. Abdülhamid, Jön Türklerin tavsiye ettikleri bu yeni gelişmenin ülkeyi ve kendilerini felakete götüreceği bir yola sürükleyeceğini ifade etmiştir (Kocabaş, 1991: 171). II. Abdülhamid'in korktuğu bu felaket senaryosunun gerçeğe dönmesi için

çok fazla beklemek gerekmemiştir. Zira Osmanlının hayrına ilan edildiği düşünülen meşrutiyet için asıl sevinen taraf yabancılar olmuştur.

Meşrutiyetin ilanı Osmanlı topraklarında en çok “kabe-i hürriyet” ismi verilen ve yabancı etnisitelerin yoğun olduğu Selanik’te coşkuyla karşılanmıştır (Kocabaş, 1991: 173). Jön Türklerin hatıraları aynı coşkunun Atina’da da yaşandığını, adeta meşrutiyetin Yunanlara verilmişçesine bir sevinç dalgası meydana getirdiğini teyit etmektedir. Ancak hiç şüphesiz Yunanların bu duruma sevinmesinin nedeni, İstanbul’daki Rum unsurlarının meşrutiyetin sağladığı hürriyet ortamından faydalanarak kendileri lehinde çalışacaklarını düşünmeleridir (Kocabaş, 1991: 174). Keza, ihtilal sonrası Selanik’e geri dönen Jön Türkler Makedonya’dan geçerken; Bulgar çetelerinin (Sansanisky ve Panica) meşrutiyetin ilanına çok sevindikleri ancak bu sevinçlerinin asıl sebeplerinin Makedonya’nın Bulgaristan’a ilhak edilmesi isteklerinden kaynaklandığını belirtmişlerdir (Kocabaş, 1991: 174).

Meşrutiyetin ilanı ve Jön Türklerin işbaşına gelmesi Siyonistler için de yeni bir ümit kaynağı olmuştur. Siyonistler bu hükümetle daha kolay anlaşabileceklerini ve emellerini gerçekleştirebileceklerini düşünüyorlardı. Hatta bir Yahudi milliyetçisi olan Max Nordau, T. Herzl’in, eğer yaşamış olsaydı, meşrutiyetin ilanının kendi beratı olduğunu söyleyeceğini öne sürmüştür (Öke, 1982: 122-125). Nitekim bu tarihten sonra Yahudilerin Filistin’den toprak satın alabilmelerinin ölü açılmıştır (Öke, 1982: 125). İttihat ve Terakki Hareketi ile Yahudiler arasındaki bu dostane hava “31 Mart Olayı”ndan (1909) sonra bozulmuş ve İttihat ve Terakki açısından Siyonizm, Osmanlı topraklarından bağımsız bir devlet çıkarma arzusu güden ayrılıkçı hareket olarak görülmeye başlanmıştır (Kodal, 2007: 137).

Meşrutiyetin ilanından sonra Jön Türk Hareketi içerisinde İngiliz ve Fransız hayranlığı baş göstermiştir. İngiliz dostluğunu kazanmak amacıyla ve İngiltere sevginin artmasından dolayı Jön Türk taraftarı olan gençlerin İngiltere devleti ve İngiliz büyükelçisi Gerard Lowther lehine tezahüratlar yaptıkları kaydedilmektedir. Üstelik bu gençlerin, İngiliz büyükelçisinin, Londra’dan İstanbul’a döndüğünde at arabasını bizzat kendilerinin çektiği nakledilmektedir (Mithat, 1946: 192).

İstibdadın yardımcı olarak görülen Almanlar ise, Türk-Alman ittifakının gevşemesiyle, Jön Türkleri, Padişaha alternatif bir iktidar olacaklarını düşündükleri için olumlu karşılamışlardır. (Kocabaş, 1991: 177). Ne ki Jön Türklerden ilk başlarda umdukları ilgi ve alakayı görememişlerdir. Alman büyükelçisi, İngiltere devleti ve İngiliz büyükelçisine karşı yapılan tezahüratların Almanya için de yapılmasını Dışişleri Bakanlığında talep etmesine karşı Jön Türklerden bu yönde bir adım atılmamıştır (Kocabaş, 1991: 179).

Rusya ise kendi iç meseleleriyle ve uzak doğudaki sömürgeleriyle ilgilendiği için Jön Türklerin başlattığı bu ihtilal girişimine karşı kayıtsız kalmış aslında bununla ilgilenecek vakit bulamamıştır. Ancak muhtemel böyle bir girişimin Rusya topraklarında yaşayan Müslümanlara kötü örnek olacağı korkusunu daima yüreğinde hissetmiş olmalıdır (Bayur, 1983: 93).

2.7. 31 Mart Olayı’nda Jön Türk Hareketi ve Yabancı Etkisi

II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesine yol açan bu olayda yabancı devletlerin Jön Türk hareketini kullandığına dair çok ciddi kuşklara yer verilmektedir (Avcıoğlu, 1998). 1902 de başlayan süreç sonrasında 1909 yılına gelindiğinde Jön Türk hareketinin (İttihat ve Terakki Cemiyeti) iki hizipliliği iyice gün yüzüne çıkmıştı. Merkezîyetçi kanatta Fransız ve Alman yanlısı, Âdem-i merkezîyetçi kanatta ise İngiliz yanlısı Jön Türkler kümelenmişti. (Kocabaş, 1993: 226-227). Bu iki kutbun birleştiği yegâne konu, II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesiydi ancak bu mücadelede öte yandan birbirlerini tasfiye etmek de istiyorlardı.

Meşrutiyetin ilanından sonra “meşrutiyetin koruyucuları” sıfatıyla Selanik’ten getirilerek Taşkışla’ya yerleştirilen Avcı Taburları, Jön Türk hareketinin asıl dayanak noktasını oluşturmuştur.

İngiliz yanlısı Jön Türkler, İngiltere istihbarat ajanlarından (Fitz Maurice) almış oldukları para ile “Avcı Taburu” içindeki askerlerin bir ayaklanmaya girişmelerini tahrik etmişlerdir (Akşin, 1994: 53; Avcıoğlu, 1998: 70). Avcı Taburlarını kullanmak isteyen Alman yanlısı Jön Türkler ise Paşa kılığında kişilerin askerleri “din elden gidiyor” şayialarıyla galeyana getirmiştir. Bu arada er kıyafeti giyen İttihatçı subayların askerleri kıskırttığı ve onları yönlendirdiği ileri sürülmüştür (Turan, 1964: 63).

II. Abdülhamid hatıralarında isyanı sadrazam H. Hilmi Paşa’nın bastırmakta çekingen davranmasının olayı büyüttüğünü ve olay başladıktan on saat sonra istifa ettiği söylemektedir. Padişah’ın iddiası eğer doğru ise Sadrazam kasti olarak olayları bastırmayarak; “Berlin Planı” doğrultusunda Jön Türklerin ihtilal girişimlerine yardımcı olmuştur (Bozdağ, 1985: 110).

Bu süreçte “Hareket Ordusu” olarak bilinen ve içinde Yahudi, Rum, Bulgar, Ermeni vb. ayrılıkçı unsurların bulunduğu 15.000 kişilik ordu Selanik’ten meşrutiyeti güvence altına almak ve isyanı bastırmak adına yola çıkmıştır. Bu ordu içerisinde 4000’e yakın sayıda Bulgar komitacısı (Sandanisky ve Panica) da vardı (Kocabaş, 1991: 246). Mahmut Şevket Paşa Selanik’te iken İngiliz Konsolosu Lamp, kendisine gelerek İstanbul’a yürümesinin devleti parçalayacağı uyarısını yapmıştır (Akşin, 1994). Nitekim M. Şevket Paşa kumandasında “Hareket Ordusu”, İngiliz yanlısı değil Alman yanlısı ittihatçıların kontrolündeydi. Bu ordunun İstanbul’a gitmesinde finans kaynağının bazı kaynaklarda Mahmut Şevket Paşa’nın kendi servetinden deruhte ettiği, bazı kaynaklarda ise Almanya ve Avusturya tarafından karşılandığı belirtilmektedir (Kocabaş, 1991: 247). Mahmut Şevket Paşa’nın Hareket ordusu ile İstanbul’a yürümesi, Paşa’nın hocası sayılan Alman General Goltz tarafından tavsiye edildiği ve meşrutiyet ilanından sonra General Goltz’un M. Şevket Paşa’ya telgraf çekerek memnuniyetini bildirdiği öne sürülmektedir (Güresin, 1998: 36). Goltz, Hareket Ordusu İstanbul’a yürürken Die Woche isimli dergide, Mahmut Şevket Paşa’ya hareketin nasıl başarılı olacağıyla ilgili çeşitli malumatlar içeren yazısını yayımlamış ve “Hareket Ordusu”nun hızlı ve sert bir saldırı yapmasını tavsiye etmiştir; nitekim Hareket Ordusu’nun bu girişimi “Yıldırım Hareketi” olarak literatüre geçmiştir (Akşin, 1994: 362). Bu süreçte Berlin’de ataşemiliter olarak görev yapan ve Alman taraftarlığı ile bilinen Enver Paşa da “Hareket Ordusu”na katılmış ve Ordunun kurmay başkanlığına geçmiştir (Kocabaş, 1991: 248; Güresin, 1998: 36).

“31 Mart Olayı”na yönelik “irtica-i kalkışma” gibi etiketlemelerle olayın arkasındaki asıl saiklerin gün yüzüne çıkması engellenmiştir. Bu süreçte “31 Mart Olayı”nın şüphelisi olarak gösterilen Sultan II. Abdülhamid’in “hassa ordusu” da herhangi bir şey yapmamış, daha doğrusu “Hareket Ordusu”na karşı bir mukavemet girişiminde bulunmamıştır (Bayur, 1983: 210). Olayı bizzat yaşayan kişiler de “31 Mart Olayı”nda II. Abdülhamid’in rolünün olmadığını ve bir irtica olayı olmayıp; Padişahı tahttan indirmek için bir darbe olduğunu itiraf etmişlerdir (Kocabaş, 1991: 254-256). Diğer taraftan İngiltere büyükelçiliğinde görevli Yüzbaşı Bettelheim’in olayın yaşandığı Ayasofya Meydanı’nda görülmesi olayın ne kadar puslu bir ortamda ve yabancı etkisi altında gerçekleştiğine dair bir fikir vermesi bakımından oldukça manidardır (Avcioğlu, 1998: 60).

II. Abdülhamid’in hal’ edilmesinde ve kendisine hal’in tebliğ edilmesinde, dört kişilik heyet (Emanuel Karasso, Esat Toptani, Aram Efendi, Arif Hikmet Paşa) içerisinde bir Yahudi ve Mason olan E. Karasso’nun yer alması (Bozdağ, 1985) İmparatorluğun yıkılmasına doğru yabancı etkisine ne kadar açık hale geldiğini gösterir.

Kısaca yabancı devletlerin çok derin ilişkisinin olduğu artık gizli saklı kalmayan “31 Mart Olayı” için söylenecek kesin olan bir şey varsa o da devletin yönetici kadrosunun bu teşebbüsler karşısında çekingen, basiretsiz, ya da çaresiz kaldığıdır (Avcioğlu, 1998).

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Jön Türk Hareketi ve onun bizzat icra ettiği veyahut dahlinin bulunduğu faaliyetler çeşitli tarihi kaynaklarda ve siyaset literatüründe genellikle meşrutiyet mücadelesi kapsamında değerlendirilmektedir. Jön Türklerin oluşturmak istedikleri meşrutiyet düzeninin arka planında bu hareketi ve onun içindeki kişileri kullanan ve yardım edenlerin kimler olduğu ve bunların networku konusunda her nasılsa günümüze kadar tatminkâr bir araştırma yapılmamıştır. Hal bu ki meşrutiyet mücadelesini ve buna bağlı olarak Jön Türk Hareketi’ni yabancı devletlerin ve Osmanlı Devletini parçalamak isteyen ayrılıkçı unsurların kullandığı ya da kullanmış olabileceği konusunda bazen açık bazen de örtük olaylar dizisi bulunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında Jön Türk Hareketi içerisindeki önemli aktörlerin tarihsel bir süreç içerisinde Osmanlı Devletine yönelik olarak yapılan önemli siyasi girişimlerde ve ihtilallerde oynadıkları roller ve fonksiyonlar üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Gerçekleşen olaylara tanıklık edenlerin ve bu olaylarda bizzat yer alanların itirafları ve hatıraları üzerinden yapılan değerlendirmeler göstermiştir ki Jön Türklerin yapmış oldukları faaliyetlerde yabancı devletlerin etkileri bazı durumlarda apaçık bir tezahür iken bazen de çok haklı şüpheler barındırmaktadır.

İttihat ve Terakki üyelerinden Cemal, Talat, Dr. Bahattin Şakir ve Dr. Nazım gibi önemli simaların; Meşrutiyet öncesinde sahip çıkıldıktan sonra 1920-1921 yıllarında İtilaf Devletleri tarafından yargılanmak istenmesi ve sonrasında Ermeni katiller tarafından öldürülmesi (Zürcher, 2000: 195), aslında bu Hareketin, yabancıların kişisel çıkarlarına doğrudan hizmet etme niyetinde olmadığına ve fakat hem yabancı devletlerin hem de ayrılıkçı unsurların söz konusu hareketin dinamiğini belirlediğine işaret etmektedir.

Elbette ki Jön Türklerin kasıtlı olarak Osmanlı Devletini zafiyete uğratmak gibi bir amacı yoktu, hatta tam tersine onlar “hasta adam” olarak nitelenen Osmanlının ancak meşrutiyetle güçleneceğini ve bu amaca da ancak yabancı desteği ile ulaşabileceklerini düşünüyorlardı. Beri yandan, Jön Türklerle işbirliği yapan ve hatta onlara destek kapılarını sonuna kadar açan yabancı devletler ve onların temsilcileri de Osmanlıdaki meşrutiyetçi hareketlere kendi menfaatleri açısından arka çıkıyorlardı. Denebilir ki, meşrutiyet fikirlerini desteklemede yabancı ülkelerin bilinen amacı, Osmanlıyı taksim ederek onun üzerinde daha iyi kontrol sağlamaktı.

Diğer taraftan çok etnikli bir toplumsal yapısı olan Osmanlı Devleti'nde Ermeniler, Rumlar gibi unsurların da içinde yaşadıkları bu devleti parçalamak, kendilerine özgü bir devlet kurmak için meşrutiyet fikirlerini savunduklarını, bu açıdan Jön Türk Hareketi'nin hararetli savunucuları kesildiklerini tahmin etmek hiç de zor olmasa gerek.

KAYNAKÇA

- Ahmed Lütfi. (1984). Vak'a-nüvis Ahmed Lütfi Efendi tarihi (M. M. Aktepe Ed.). İstanbul: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Ahmet Cevdet Paşa. (1980). Maruzat (Y. Halaçoğlu Ed.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Akşin, S. (1994). Şeriatçi Bir Ayaklanma: 31 Mart Olayı (3. baskı). Ankara: İmge kitabevi.
- Apak, K. (1958). Ana Çizgileriyle Türkiye'de Masonluk Tarihi. İstanbul: Türkiye mason derneği.
- Avcıoğlu, D. (1998). 31 Mart'ta Yabancı Parmağı. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Bayur, Y. H. (1983). Türk İnkılâbı Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Berkes, N. (2002). Türkiye'de çağdaşlaşma (A. Kuyaş Ed. 4. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bolayır, A. E. (1998). Namık Kemal. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Bozdağ, İ. (1985). Abdülhamid'in hatıra defteri: Belgeler ve resimlerle (6. baskı). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Ebuzziya Tevfik. (1973). Yeni Osmanlılar Tarihi (1. baskı) Çeviren: Ş. Kutlu. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Elliot, H. (1888). "The Death of Abdul Aziz and of Turkish Reform". The Nineteenth century and after: a monthly review, 23 (132), 276-296.
- Güresin, E. (1998). 31 Mart İsyanı. İstanbul.
- Haslip, J. (1964). Bilinmeyen tarafları ile Abdülhamit Çeviren: N. Kuruoğlu. İstanbul: Toker Matbaası.
- Herzl, T. (1962). The Complete Diaries of Theodor Herzl. London: Grosset & Dunlap.
- Hüseyin Hıfzı. (1910). Sultan Murad-ı Hamis ve Sebeb-i Hal'i. İstanbul: Vezir Han'ında 38 Numaralı Matbaa.
- Karabekir, K. (2011). İttihat ve Terakki Cemiyeti (2. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karal, E. Z. (1998). Osmanlı Tarihi (8. baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Karpat, K. H. (2010). Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller (1. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kocabaş, S. (1991). Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı? 1890-1918 Hayaller, Komplolar, Kayıplar. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Kocabaş, S. (1993). Osmanlı İhtilallerinde Yabancı Parmağı (1. baskı). İstanbul: Vatan Yayınları.
- Kodal, T. (2007). "Türk Arşiv Belgelerine Göre II. Dünya Savaşı (1939-1945) Yıllarında Türkiye Üzerinden Filistin'e Yahudi Göçleri". Atatürk Dergisi, 5 (3), 133-163.
- Kuntay, M. C. (1946a). Namık Kemal: Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında. İstanbul: Maarif Yayınları.
- Kuntay, M. C. (1946b). Sarıklı İhtilalci: Ali Suavi. İstanbul: Ahmet Halil Kitabevi.
- Kuran, A. B. (1945). İnkilap Tarihimiz ve Jön Türkler. İstanbul: Tan matbaası.
- Kuran, A. B. (1959). Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele. İstanbul: Çeltüt Matbaası.

- Kutay, C. (1975). Bilinmeyen Tarihimiz. İstanbul: Hilal Matbaası.
- Mardin, Ş. (1996). Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu (1. baskı) Çeviren: M. Türköne, F. Unan ve İ. Erdoğan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Y. (1974). Namik Kemal'in Londra Yılları. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Mithat, A. H. (1946). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatıralarım 1872-1946. İstanbul: Mithat Akçit Yayını.
- Nişancı, Ş. (2018). Dinamikler, Aktörler, Koordinatlarıyla Tanzimattan Milli Mücadeleye Siyasal Hayat (1. baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (1983). Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu (6. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Öke, K. (1982). "Siyonistlerin İttihatçılar Nezdindeki Başarısız Girişimleri" Prof. Dr. Ümit Doğanay'ın Anısına Armağan içinde. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Öke, K. (1991). Saraydaki Casus: Gizli Belgelerle II. Abdülhamid Devri ve İngiliz Ajanı Yahudi Vambery. İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Öztuna, Y. (1978). Büyük Türkiye Tarihi. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Öztuna, Y. (2007). Bir Darbenin Anatomisi. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Petrosyan, Y. A. (1974). Sovyet Gözüyle Jöntürkler (1. baskı) Çeviren: M. Beyhan ve A. Hacıhasanoğlu. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ramsaur, E. E. (1972). Jön Türkler ve 1908 İhtilali Çeviren: N. Ülken. Sander Yayınları: İstanbul.
- Rohde, H. (1932). Asya İçin Mücadele Şark Meselesi Çeviren: B. Nihat. İstanbul: Askeri Matbaa.
- Tahsin Paşa. (1931). Abdülhamit Yıldız Hatıraları. İstanbul: Milliyet Matbaası.
- Tepedelenlioğlu, N. N. (1964). Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2004). Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri (7. baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Turan, M. (1964). Taşkılla'da 31 Mart. İstanbul: Aykurt Neşriyat.
- Ulubelen, E. (1982). İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1946). Beşinci Sultan Murad'ın Tedavisinde ve Ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Washburn, G. (1909). Fifty years in Constantinople and recollections of Robert College. New York: Houghton Mifflin.
- Ziya Şakir. (1943a). Çırağan Sarayında 28 sene beşinci Murad'ın hayatı. İstanbul: Anadolu Türk Kitap Deposu.
- Ziya Şakir. (1943b). Sultan Abdülhamid'in Son Günleri. İstanbul: Anadolu Türk Kitabevi.
- Zürcher, E. J. (2000). Modernleşen Türkiye'nin tarihi (7. baskı) Çeviren: Y. S. Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları.